

Salvador Cardús i Florensa, *El màrtir terrassenc P. Joan Font i Maduixer, SJ (1574-1616)*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, 1996 ("Publicacions de la Fundació Salvador Vives i Casajuana", 122), 196 p.

L'any 1936, Salvador Cardús enllestia una primera versió d'aquesta biografia apologètica i apassionada sobre la vida d'un jesuïta terrassenc, mort a Mèxic a cavall dels segles XVI i XVII. El llibre es publicà cinquanta anys després i fou guardonat el 1995 amb el XXIII Premi Gumersind Bisbal i Gutsems. Per la data de redacció no es tracta, doncs, d'un volum de contribucions substantives a l'actual panorama historiogràfic, però conté un rigor metodològic i una elaboració documental de qualitats innegables. Pere Puig i Ustrell, un bon coneixedor i editor de l'obra de Salvador Cardús, ha posat de manifest aquests extrems, en un excel·lent pròleg, i ha realitzat una crítica molt encertada d'alguns capítols del llibre, com ara els que tracten de la necessitat de contextualitzar els fragments referits a la vida indígena americana en la seva relació amb els missioners i conqueridors hispànics.

D'aquesta manera, ens limitem aquí a proporcionar uns breus elements que situïn i valorin historiogràficament l'autor i l'obra. Hi podem trobar, aleshores, tres perspectives perfectament diferenciades: el treball de recopilació positivista de dades biogràfiques, la faceta estrictament històrica —és a dir, les possibles aportacions a la història eclesiàstica, a la història de Terrassa o a la història de la colonització d'Amèrica— i la dimensió personal i religiosa de la figura mateixa de l'autor, que acaba essent, en última instància, l'argument latent del llibre que ressenyem.

La recerca de documentació feta per Salvador Cardús és pulcra i exhaustiva. Ens confirma un cop més la seva vàlua en la utilització de fonts històriques contrastades i heterogènies, amb una eficaç metodologia que el situa com el gran historiador terrassenc de la segona meitat del nostre segle. Tothom sap que no és possible interpretar la seva trajectòria investigadora d'una manera unívoca, ja que la seva curiositat i laboriositat foren il·limitades.

La reconstrucció de l'entorn familiar i social dels Font i dels primers anys del futur màrtir permet a Cardús estendre's en consideracions inèdites sobre l'espiritualitat vilatana, les tasques de construcció de l'església del Sant Esperit o l'organització dels estudis de primeres lletres a Terrassa. Són temes que Cardús abordaria posteriorment en d'altres llibres; algunes dades estimables, però, eren desconegudes fins a aquesta publicació. Tanmateix, l'obra se centra particularment en els anys americans del Pare Font.

Aprofitant la informació recollida arran del martiri de Font i dels seus companys missioners, així com les completes cròniques i epistolars dels jesuïtes, el seguiment de les etapes del Pare Font novici i profés és l'interès principal de Cardús. Veritable exèrcit suplementari de la monarquia al Nou Món, l'Església catòlica tingué un paper seminal en l'èxit de l'assentament del model colonial hispànic. Pel seu esquematisme referencial, les interpretacions de Cardús sobre aquesta temàtica no poden conciliar *l'apologètica del biografat amb la correcció històrica. La concepció que l'evangelització americana —impulsada, entre d'altres, pels jesuïtes— fou una simple extensió de la*

plural cultura catòlica europea és considerada avui dia errònia. Aquesta herència europea fou modificada substancialment durant la conquesta i l'exploració d'un vast i variadíssim entorn continental, fet que contribuï a la creació d'una religió distinta, fluida, mòbil, amb valors propis. Els "mostruosos cultes" i la idolatria persistiren freqüentment amb els miracles de nou encuny, en una dinàmica d'aculturació que donà lloc a un catolicisme americà. L'impacte de la ubiqua presència occidental sobre les civilitzacions nadiues té també el seu correlat en l'afavoriment de l'evangelització amb les llengües indígenes —representat, tal com recull un testimoniatge coetani, en la persona del Pare Font, el qual era tingut per una "grande lengua" en el seu tracte amb els indis—. La glossa positiva de l'esforç intel·lectual i comprensiu dels missioners ens n'amaga la consideració d'una "curiositat lingüística", quan aquest esforç s'encaminava, en realitat, a assolir una paulatina homogeneïtzació del món indi, com a pas previ a la seva hispanització.

Però és inqüestionable que Cardús aconsegueix traçar una biografia intemperada del Pare Font i que acaba per convertir-lo en un personatge captivador. Assassinat als quaranta-dos anys, en un període en què la mitjana d'edat dels missioners dominics ja sobrepassava gairebé els seixanta anys, les vicissituds del Pare Font foren l'exemple de la persistència secular de zones d'un dèbil control virregnal. La seva vida indòmita en aquell Mèxic de frontera no simbolitza, doncs, la silueta dels coetanis administradors de la fe, sinó que seria encara l'encarnació d'un personatge residual i arcaic, l'emblema d'una primera generació de conqueridors espirituals ja extinta a la dècada de 1570.

Finalment, de manera nuclear per a una bona aproximació al llibre, és important ponderar la redacció i l'estil que filtren la incontinència de l'autor en l'exposició de les seves consideracions ideològiques i espirituals. L'evidència d'una posició parcial de l'autor serveix per excloure del discurs tota argumentació mínimament desvaloradora del biografat. Hi ha una previsibilitat sospitosa en algunes interpretacions i una manca absoluta de circumspècció personal. En relació amb tot això, l'anècdota dels homònims del Pare Font no passa de ser un afer menor convertit per Cardús, com d'altres aspectes, en un element dramàtic fonamental a causa del caràcter unilateral de les seves argumentacions; es tracta de situar estratègicament els personatges negatius per acarar-los amb la impol·luta presència del Pare Font. El panegíric —o, si es vol, la finalitat didàctica i ben intencionada, encara que també podríem parlar d'un arravatament místic— arriba a l'extrem de constatar un miracle experimentat per Cardús mateix l'agost de 1940, per la intercessió del màrtir Font.

En aquest sentit, si un determinat tipus de literatura sobre el martirologi de la Guerra Civil a la nostra ciutat suscita encara avui dia sentiments enfrontats i manifestes animadversions, amb quines mesures no hauríem d'avaluar el llibre de Salvador Cardús? Considerarem l'existència d'una llunyania històrica entre els fets investigats i la vida de l'autor, o bé hauré d'equilibrar l'elecció temàtica amb *la fervent professió de fe de l'historiador? En definitiva, quant deuen els orígens espirituals de la trajectòria historiogràfica de Salvador Cardús al trauma social que*

s'esdevingué al seu voltant l'any 1936, o bé al seu conflicte emocional —manifestat en la influència turmentadora d'un pare suïcida—, que portà l'historiador a buscar afanyosament respostes existencials místiques al cercle dels devots de les aparicions marianes d'Ezkioga durant els anys de la Segona República?

Bernat Hernández

Manel Ametller i Bassets, *Els Orígens del nou poble de Matadepera 1768-1868*. Matadepera: Parròquia de Sant Joan i Ajuntament de Matadepera, 1997, 373 p.

*Els Orígens del Nou Poble de Matadepera 1768-1868* és la darrera aportació historiogràfica de Mn. Manel Ametller, en la qual s'aproxima a la fundació del que va ser el nou poble de Matadepera a partir de mitjan segle XVIII. Al llarg dels vuit amplis capítols que componen l'obra, l'autor analitza com es va desenvolupar l'inici del nou poble, passant per les causes i les conseqüències d'aquest fet, fins a arribar al 1868, any en què el nucli antic ja es pot donar per establert.

A mitjan segle XVIII, Matadepera ocupava un terreny abrupte i escabros, difícil per als conreus, que tanmateix ja feia intuir a viatgers com en Francesc Zamora que, malgrat la topografia, aquell seria un lloc de prosperitat. Segons el cens de Floridablanca del 1787, hi havia 219 habitants. Pel que fa a les activitats, aquesta minsa població podia dividir-se en propietaris de terra, que eren l'element estable del poble, pagesos subjectes a pactes emfiteútics —masovers, rabassaires i parcers— i un tercer grup de població amb força mobilitat, com eren els jornalers, pastors, carboners o guardabosc.

Un fet destacable era el pas del camí ral de Barcelona a Manresa i Berga pel terme de Matadepera. Aquest camí, fins a la inauguració de la línia fèrria de Terrassa a Manresa el 1850, fou la línia de comunicació més directa entre Barcelona i Manresa, per la qual cosa viatgers de tota mena transitaven pel poble. Els hostals que es trobaven a la vora del camí van esdevenir centres importants d'animació humana i comercial. L'Hostal de la Marieta, inaugurat el 1784, en va ser un clar exemple.

El germen decisiu per al futur nou poble de Matadepera el trobem en el propietari de can Gorina, en Narcís Gorina, el qual, mogut pels deutes i la necessitat de reduir els censos, va concebre la idea de promoure l'establiment de famílies a les terres de la seva propietat, vora el camí ral. Pocs anys més tard, un altre propietari, en Josep Pratginestós, l'imità en la iniciativa dels establiments. Aquest, però, va parcel·lar el seu terreny de manera planificada i amb un cert projecte urbanístic. La successió d'establiments va donar lloc als primers carrers del nou poble, a l'extrem sud. El carrer de Sant Joan en un principi fou anomenat popularment el carrer de "la Llagosta", en referència a les destrosses que va portar la presència del nou veïnat entre els propietaris de la muntanya. Quan, el 1834, l'hereu de can Vinyès començà els establiments a l'extrem més meridional del municipi, la nova vila prenia la seva configuració definitiva.

Al llarg d'aquests anys, Matadepera no es va estalviar de patir les conseqüències dels esdeveniments polítics que tenien lloc a la resta del territori català. En travessar-la el camí ral, que era pas obligat per als exèrcits i els sometents, Matadepera va esdevenir escenari de l'ocupació napoleònica i de les seves batalles. El 1808, la Casa Barata es va constituir en el centre coordinador de la defensa del camí ral i per aquest motiu fou objecte de diferents assalts. Els francesos també van perpetrar actes vandàlics: el 1809, amb la crema del monestir de Sant Llorenç del Munt, i el 1813, amb el saqueig de la parròquia de Matadepera.

Pocs anys més tard, el 1820, en plena revolta liberal, el propietari de l'Hostal de la Marieta, en Valentí Ventayol, va prendre posició a favor dels reialistes. Gent dels pobles de la rodalia es reunien a l'hostal per conspirar contra els revolucionaris.

En començar les guerres carlines, el massís de Sant Llorenç i la Serra de l'Obac van esdevenir un bon lloc per a l'emboscament de partides carlines. Els propietaris de la muntanya, però, davant la inseguretat en què vivien les cases pairals, van iniciar un èxode vers les ciutats properes, en recerca de més seguretat. Paral·lelament a aquest èxode muntanyenc, el nou poble anava creixent i el 1860 ja tenia 514 habitants. La majoria dels nousvinguts es van establir sobre el sistema d'emfiteusi, i de mica en mica van començar a diferenciar-se econòmicament.

L'obra de Manel Ametller ens ofereix també un apèndix documental i els arbres genealògics d'aquells llinatges dels primers habitants del nou poble que han mantingut fins a l'actualitat el cognom a Matadepera.

*Els Orígens del nou poble de Matadepera* és una obra rigorosament documentada, que basa les afirmacions en les diferents fonts utilitzades, i que metodològicament es presenta com una important aportació a la historiografia mataperenca, especialment pel que fa al sistema que donà lloc a la formació del nou poble.

Per altra banda, l'obra fa referència als esdeveniments polítics i socials que es vivien a Catalunya, de manera que la història de Matadepera no en queda exclosa, sinó que s'inscriu plenament en els fets que conformen la història de Catalunya.

En darrer lloc, cal destacar la valuosa tasca d'en Manel Ametller en elaborar els arbres genealògics dels llinatges fundadors que han arribat fins als nostres dies. Per tot plegat, el llibre mereix tot el nostre reconeixement historiogràfic.

Àngels Ventayol i Bosch

Manuel Folguera i Duran, *Una flama de la meua vida (Memòries)*. Sabadell: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya, 1996, 431 p.

Les memòries de Manuel Folguera i Duran aporten un coneixement real de com va néixer el catalanisme. És a dir, sobre les contrarietats i les incomprendions amb què hom es trobava a la fi del segle dinou, quan *alguns* nuclis de

llettraferits es proposaren de seguir una línia de treball cívic i polític altra que la restauracionista. En un context com el de la Restauració alfonsina, on era hegemònic el monopoli polític entre canovistes i liberals, aquests nuclis catalanistes apareixen com a innovadors i rupturistes envers tot un sistema polític caracteritzat per la perpetuació d'uns privilegis socials i econòmics, sempre estructuradors de la classe hegemònica cerealista espanyola. És per aquesta raó, per exemple, que la síntesi biogràfica d'Isidre Gené inclou Manuel Folguera dins el context del Centre Català (1886), lluny de la burgesia industrial. Aquest, penso, és un primer element a retenir: “Els burgesos industrials sabadellencs (Folguera era de Sabadell) romandran d'esquena a tot allò que tingui regust catalanista”. Aquesta apreciació és rellevant pel que fa a situar els nuclis territorials catalanistes més enllà dels sectors socials que intervenen directament en la reproducció del sistema alfonsí. Per tant, cal remarcar que una aportació notable d'aquestes memòries és la de situar els orígens del catalanisme —dels catalanistes— en un context polític que representa els interessos econòmics de les elits industrials. Unes elits allunyades del tot de la concepció de Catalunya com a país. I des d'aquesta perspectiva, la reivindicació de “catalanisme industrial” feta per Folguera i Duran ha de ser entesa —en el context de la polèmica entre el lliurecanvisme (espanyol) i el proteccionisme (català)— com una proposta programàtica de defensa dels interessos econòmics col·lectius d'un poble. Aquesta reacció política, efectuada conscientment per Folguera i Duran, durà, per exemple, a una encertada crítica del tancament de caixes, a proposta del general Polavieja. Efectivament, l'inconformisme dels botiguers era molt relatiu, pel que fa al trencament del sistema polític restauracionista. El catalanista sabadellenc defensava, per contra, la llibertat integral de Catalunya. Folguera anava molt més enllà de la reivindicació tàctica de l'industrialisme barceloní. Aquesta visió del tot estratègica de reivindicació de la catalanitat és el que caracteritza la trajectòria ideològica de Folguera i Duran. Com podem entendre, si no, la seva definició del catalanisme com a *ètica* i com “l'esperit de tolerància del renaixement nacional”?

Catalanisme com a ètica, com un programa social basat en un liberalisme no ortodox; en un regeneracionisme que propugna una redistribució de la riquesa. Precisament aquesta idea social portarà Folguera a criticar qualsevol tipus de col·lectivisme social. Heus ací una característica de la concepció nacional de tot un estol de catalanistes que se situaven més enllà de la lluita de classes, en un context de canvi social com era el sorgit del procés d'industrialització i precisament viscut pel memorialista en la seva estada a la Colònia Güell (1890-1896). Val a dir que el regeneracionisme de l'autor serà comú a tot un bloc nacional que oscil·lava entre el republicanisme i la conscienciació nacional. Aquest ideari de justícia social, lluny del marxisme o de l'anarquisme, el trobem en ideòlegs amb punts en comú amb Folguera pel que fa a la tasca de la nacionalització, com ara Rovira i Virgili. D'aquí la valoració pessimista que fa el sabadellenc d'un període cabdal del segle XX català: del 6 d'octubre de 1934 al 1937.

És, precisament, una conjuntura on és essencial la relació entre la defensa de la catalanitat i els interessos del proletariat: “A aquesta violenta situació dels esperits, hi

han contribuït, amb els seus apassionaments i les seves errades, els nostres nuclis preponderants d'esquerra i dreta”, dirà en un article per a *Ressorgiment* (Buenos Aires, maig de 1936).

Aleshores, què és el que caracteritza la trajectòria de Folguera i Duran? El regeneracionisme interclassista? Crec que allò que destaca en l'actuació cívica de Folguera és la tasca per la nacionalització del país. Aquesta voluntat de poder és el que ens aporta la vida de Folguera i Duran. Defensor d'un nacionalisme integral més enllà de les conjuntures partidistes (encara que intervé com a diputat a la Mancomunitat i a les eleccions de 1920 amb el Bloc Nacionalista), creu que el seu lloc és a les organitzacions de base que treballen per la catalanització dels catalans. I serà des de dues d'aquestes organitzacions que el sentit patriòtic de Folguera prendrà sentit: la Unió Catalanista (des de la seva fundació, el 1891) i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Ambdues associacions representen per al catalanisme un bloc de praxi nacionalitària que l'aconduirà sempre a cercar un aprofundiment en la pertinença al país dels connacionals (mitjançant els cursos d'història Catalunya) i a rebutjar qualsevol organització política que es vulgui erigir en representant exclusiu de la consciència nacional. Aquesta hipòtesi de treball és el que unifica tota la vida de Folguera. I d'aquí ve l'encert a editar-la amb un període tan ampli (1867-1945). És un exemple clau del que hom entén per catalanisme integral, que, segons Folguera, que és a més un dels fundadors del Centre Català de Sabadell, és la dedicació plena a la irradiació d'aquell “renaixement nacional”, renaixement que és previ a la “política catalanista”. Reactivar, doncs, els recursos culturals i lingüístics del poble serà un dels objectius màxims del procés de catalanitat que s'havia fixat Folguera. Però no serà així tan sols el nucli de catalanistes vuitcentistes. Precisament aquestes memòries desenvolupen un fil conductor propi a tot el catalanisme sobiranista que, més enllà de l'intervencionisme regionalista de la Lliga, maldava per estructurar culturalment una nació. D'altres ideòlegs com Rovira i Virgili —Folguera fou sobretot un activista— compendiaren la necessitat de la consciència nacional i cultural, com a eix previ a la reivindicació política, a obres com ara *La Nacionalització de Catalunya* (1914). Folguera, per tant, se situaria en un catalanisme parapolític, oscil·lant cap a una tasca de pregona activitat cultural que tenia, tot i així, una clara direccionalitat política. Era una conscienciació de base cultural, prèvia a allò que determinaria l'hegemonia d'un sistema de partits propi i no dependent dels de l'Estat espanyol. Des d'aquesta perspectiva, és comprensible la defensa de tota política que se situés com a resposta a una de subsidiària a l'espanyola (període 1919-1936). I serà precisament el procés de sorgiment de noves forces polítiques nacionalistes, en el marc d'una pèrdua d'hegemonia del regionalisme de la Lliga, el que centrarà l'interès del compendi d'història política que comentem. Efectivament, el nucli de l'ideari de Folguera rau a reivindicar el dret a l'autodeterminació com a mostra real del poder d'autogovern de Catalunya. Doncs bé, tota la part dedicada a comentar aquest dret no va ser fet efectiu per part dels governs espanyols en el trànsit de la Dictadura de Primo de Rivera a la República (1923-1931) és on podem copsar realment l'aplicació del concepte de

“nacionalització”. Per al catalanista sabadellenc, la manca real de sentiment de pertinença —de catalanitat— explicaria en part (juntament amb el nacionalisme espanyol) com no s’arribà a la consecució de la República catalana propugnada per Macià, idealitat política de Folguera i del gruix de tot el catalanisme republicà. Aquest ideal —plasmada al seu article *D’on ve i on va el Renaixement de Catalunya* (1933)—, que vindria a incomplir l’acord de Sant Sebastià entre partits estatals i catalans (1930), fa pensar que, en contra del que hom pensava el 1931 en determinats sectors polítics nacionals, Macià no “traï” aquell ideal.

Manuel Folguera, doncs, és l’exponent d’un catalanisme deutor directe de la doctrina de la Unió Catalanista i del manteniment, en la pràctica, d’un esperit de compromís amb el país, del tot allunyat del mercantilisme polític. De tota manera el pas que la Unió farà cap a l’esquerra el gener de 1915, amb una clara vocació d’intervenció política i social, també ens mostra una limitació en la idea de catalanitat de Folguera: el fet de mantenir aquesta concepció del catalanisme exclusivament com a ètica. Si bé era una condició necessària, no n’era pas suficient, com ens mostra el decurs de la participació del catalanisme en les diverses conteses electorals. Però cal dir que la dimensió ètica de la catalanitat serà allò que marcarà la centralitat en la segona organització mare del catalanisme, l’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana. Podem dir que allò que donarà un sentit organitzat a la vida cívica de Folguera serà aquesta associació, dedicada a posar les condicions que fessin possible un enfortiment de la consciència de país. I serà sota la presidència de Folguera (1914-1936) que coneixerà un període d’expansió tant pel que fa a la intensitat dels actes (cursos d’història, etc.) com en l’expansió territorial.

Aquestes *Memòries*, doncs, aporten, des d’aquesta òptica d’acord entre classes i no pas de revolució social, una informació bàsica per a entendre com es va originar el catalanisme. Aquesta reflexió consisteix a tractar la formació de qualsevol moviment polític, en primer lloc, com a centralitzat en l’estructuració de la seva identitat cultural; en segon lloc, a concebre’n la formació des de nuclis i personalitats que funcionen com a referent (per això caldria parlar més, a la fi del vuit-cents, de *catalanistes*, més que no pas de *catalanisme*); i, en tercer lloc, a mostrar com el pas de les individualitats (activistes i ideòlegs) a la cohesió d’un moviment que malda per nacionalitzar un país apareix com a rupturista (o si més no com a innovador), i no sempre amb prou suport social.

Aquest fet resta ben il·lustrat per la manera com, des d’alguna perspectiva, eren vistos aquells primers “dos-cents catalanistes” dels quals tracta Josep Pla a la biografia sobre Cambó (1928), coetanis amb Folguera, que cercaven una primera catalanitat. Manuel Folguera i Duran, doncs, és significatiu com a exemple per a copsar la identitat d’interessos entre sectors polítics que cercaven una nova cultura política confederal.

Xavier Ferré

César Ballarín Elcacho, Just Casas i Soriano, Manuel Márquez i Berrocal, *Ca n’Anglada. Lluita d’un barri. Història social de Ca n’Anglada: el moviment veïnal, 1950-1995*. Terrassa: Associació de Veïns de Ca n’Anglada, 1996, 351 p.

César Ballarín, Just Casas i Manuel Márquez, membres del Gabinet de Recerca d’Història Social i Obrera (GRHISO) de la UAB, són els autors d’un treball d’investigació rigorós, on es pot copsar l’esforç de consulta i estudi d’una exhaustiva i acurada documentació, així com la utilització de fonts orals. De bon començament, se’ns fa una explícita declaració d’intencions: fer història social és fer història de com han viscut els homes i les dones en un espai determinat i de com n’ha estat el comportament col·lectiu en uns moments històrics no gens fàcils. En aquest sentit, el treball deixa ben clar que l’actiu més important dels 50 anys d’existència del barri fou l’acció unitària de tot el veïnat, integrant persones o grups de corrents ideològics diversos. En el cas de Ca n’Anglada, el creixement de la consciència social és el resultat d’una conjunció de factors: una població immigrada amb unes condicions materials pèssimes, el permanent activisme antifranquista desenvolupat per veïns del barri, molt d’ells militants de Comissions Obreres i del PSUC, força compromesos en la lluita contra la dictadura, i la presència de grups catòlics progressistes, molt sensibles a la injustícia social. Parlar de Ca n’Anglada és referir-se al fenomen de la immigració a Terrassa i a la repressió d’un règim dictatorial que volia ciutadans resignats i obedients. El treball que comentem és un exercici de memòria històrica sobre el passat d’un veïnat que va esmerçar moltes il·lusions a millorar un espai de la ciutat on tot estava per fer i, a la vegada, rememora múltiples aspectes que formen part de la quotidianitat d’una època. Com suggeria Josep M. Font al pròleg al llibre *Coneguem Ca n’Anglada*, és possible que les realitats més properes no sedueixin tant com les llunyanes, segurament perquè ens són més pròximes i diríem que no cal conquerir-les. Sembla que els autors del llibre que ressenyem foren seduïts per una realitat pròxima i ens presenten el resultat de la seva conquesta, en quatre apartats fonamentals.

La primera part del treball s’ocupa de l’evolució de la població del barri dins un context de creixement de la ciutat. Amb un recorregut cronològic, se’ns hi explica com entre 1950 i 1975 es produeix el fenomen de la immigració i l’explosió demogràfica, mentre que al període 1976-1995 les dades confirmen un estancament i un envelliment de la població. També s’hi subratlla l’íntima relació existent entre l’evolució econòmica i els canvis demogràfics, tant a Ca n’Anglada com en el conjunt de la ciutat. Fent servir les cèdules dels censos i els padrons, s’ha realitzat una tasca exhaustiva d’investigació digna d’elogi. L’estudi ofereix tot tipus de dades comparatives, amb taules i gràfics, que confirmen que el creixement del barri ha estat indisso-lublement unit a la immigració i al fenomen del *baby boom* (l’explosió demogràfica) dels anys 60. Parlar de Ca n’Anglada, doncs, és tractar de l’aventura d’homes i dones que decideixen arribar a la nostra ciutat superant tot tipus d’obstacles i, amb molta il·lusió, començar a edificar, lluny

dels seus llocs d'origen, en un terreny aïllat del centre històric de la ciutat, on les úniques construccions visibles són la masia de Ca n'Anglada i l'ermita de Sant Cristòfol. La decisió d'emigrar no és gratuïta. La crisi de l'agricultura i de la mineria a finals dels anys 40 a diverses zones d'Espanya, juntament amb l'atracció que provoca viure en ciutats com a forma de progrés social, són causes a tenir en compte per situar algunes raons del fenomen immigratori a la nostra ciutat. Terrassa va rebre persones de tots els indrets d'Espanya, però a Ca n'Anglada, com molt bé subratllen els autors, el percentatge d'andalusos era dues vegades superior al de la ciutat, l'any 1955. Les dades són prou expresives: de cada deu veïns, més de vuit són immigrants i, d'aquests, més de sis són andalusos. Aquest primer capítol del treball conté també diversos indicadors sociodemogràfics que ens fan més pròxima l'evolució del barri entre 1950 i 1994.

L'especulació i l'enriquiment d'una minoria constituïran fenòmens estretament lligats a la formació i l'expansió del barri. Efectivament, l'arribada de cada vegada més població immigrada, que parteix moltes vegades del no-res i que troba un *modus vivendi* a la ciutat, desfermarà una orèxia, una fal·lera de guanys per part de tot tipus d'especuladors, sota l'aixopluc complaent de l'oligarquia local franquista. Canvis en la parcel·lació de les illes, a fi d'augmentar-ne la superfície edificable, la inexistència d'una xarxa de clavegueres o la construcció d'edificis amb materials de baixa qualitat són bons exemples de la incompetència de les autoritats franquistes i revelen, al mateix temps, la concepció que es tenia sobre les zones suburbials de la ciutat. Precisament la tragèdia de la nit del 25 de setembre de 1962, amb moltes pèrdues humanes i nombrosos danys materials, mostrarà les actituds oficials de desídia i de menyspreu envers una perifèria que creixia desordenadament. Es pot dir que hi ha un abans i un després d'aquest fet tràgic per a la ciutat. Després de la riuada, el barri quedà dividit, com diuen els investigadors d'aquest estudi, en una dualitat constructiva: la part nord, amb pisos que tindran deficiències constructives (aluminosi), i la part sud, composta de cases baixes, moltes d'elles d'autoconstrucció. Des de l'any 1965 fins a l'any 1985, el barri tingué un pla d'ordenació general amb diferents plans parcials, que van estimular el sanejament de l'actual avinguda de Barcelona i les reformes de la plaça de Pius XII (avui plaça de Ca n'Anglada, però més coneguda durant la dictadura franquista com la "plaça Roja"). Una etapa en la història del barri caracteritzada pel desvetllament de la consciència veïnal, la qual es va fer sentir, especialment, durant la dècada dels 70.

Marginació, diferenciació social, repressió... tot plegat fan possible que hi hagi un moviment que protesta no tan sols per millorar les condicions de vida, sinó que les reivindicacions s'inserten en tota la protesta contra la dictadura franquista. En aquest sentit, la tercera part del llibre s'ocupa de l'evolució del moviment veïnal des de 1950 fins a 1978. Un període marcat per la coincidència al barri de diverses sensibilitats, però amb un objectiu comú: dignificar el barri, tot exigint a les autoritats locals una millora *urbanística i la construcció d'equipaments bàsics*. Aquesta part de l'estudi ens proporciona unes excel·lents descripcions, que ajuden a entendre els aspectes de la vida

quotidiana. Tot un món apart, on encara era viva la memòria de la Guerra Civil i la repressió posterior. Tot i així, amb molta por circulant pels carrers, sorgeixen nuclis clandestins, fonamentalment del PSUC, els quals organitzen les primeres protestes al barri, al mateix temps que comencen a ser actius alguns grups catòlics progressistes, sensibles a les injustícies que genera el règim franquista. La parròquia, com ens diuen els investigadors de l'estudi, es transformarà en una institució clau per vertebrar el barri. Se'ns descriuen les primeres ajudes socials i accions desenvolupades per l'església i també se'ns explica el trastocament radical que es produeix en les relacions d'una gran part del veïnat amb la parròquia, quan arriba al barri el sacerdot Agustí Daura. *El cura comunista*, per a uns, i *el cura ye ye*, per a d'altres, facilitarà la conjunció de diferents forces al barri i farà coincidir aquells veïns que treballaven al Centre Social Sant Cristòfol amb militants actius del PSUC i de Comissions Obreres. Es tractava d'unir forces per crear una junta de veïns que fos la veu reivindicativa del barri. A la fi dels anys 60, Ca n'Anglada, com altres barris de la ciutat, viurà, doncs, la gestació d'un moviment veïnal que es convertirà, com diuen els investigadors del treball, en una veritable oposició al franquisme. L'enfortiment de la resposta al règim queda reflectit al barri l'any 1969, quan, per una banda, s'intenta marginar Mn. Daura de la parròquia i, per altra banda, amb la vaga a l'empresa AEG, on treballaven molts veïns del barri. El treball dedica unes pàgines a aquests conflictes i en subratlla els efectes no tan sols al veïnat de Ca n'Anglada sinó a tota la ciutat.

El període comprès entre els anys 1970 i 1978 és caracteritzat pels autors com el moment en què comencen a emergir diverses formacions polítiques a la ciutat i per la presència a la direcció de l'Associació de Veïns del barri de militants antifranquistes d'organitzacions polítiques com ara Bandera Roja, amb posicions a l'esquerra del PSUC. A més, és una època en què s'aprecia una més gran diversificació social al barri, una manca de comunicació, pel que fa a les relacions amb l'Ajuntament i, sobretot als primers anys 70, la centralització de la lluita reivindicativa per a aconseguir escoles pel barri.

El quart capítol del treball fa una anàlisi de l'evolució del moviment veïnal. En primer lloc es fa referència a la crisi i a l'estancament de les associacions de veïns, fonamentalment entre els anys 1979 i 1987. Força voluntarisme de persones independents, més una minoria de militants que s'havien escindit del PSUC i havien format el PCC fan possible, segons els autors, la pervivència del moviment veïnal. Unes pàgines del treball són dedicades a descriure la descomposició del PSUC.

Finalment, hi trobem un annex estadístic i documental, que conté unes reflexions sobre el futur del moviment veïnal a càrrec del president de la Federació d'Associacions de Veïns de Terrassa (FAVT), José García Cano; taules de dades de Ca n'Anglada relatives al padró de l'any 1955 i una fitxa tècnica de les 28 entrevistes realitzades a veïns del barri. El lector del treball pot consultar una cronologia, elaborada pels autors, sobre el període 1950-1995, on es destaquen fets o esdeveniments clau, tant de la història social del barri com de Catalunya i d'Espanya. La part final del llibre recull els arxius, la bibliografia, les fonts i els treballs que els investigadors han fet servir i presenta, a més, diver-

sos plànols corresponents als plans urbanístics de la ciutat i als informes reivindicatius del barri que han pogut conservar-se. Per acabar, l'estudi mostra diverses imatges històriques del barri.

Tot plegat, un treball que contribueix, d'una manera remarcable, al coneixement històric d'un barri de la ciutat. L'exhaustivitat de l'estudi, amb una notable profusió de dades, fets i noms, fa que es trobi a faltar un índex analític de consulta al final del treball. Deixant de banda aquest retret, *Ca n'Anglada. Lluita d'un barri* es converteix, sens dubte, en una font de consulta ineludible per a aquells que vulguin conèixer el fenomen de la immigració i l'evolució del moviment veïnal a Terrassa.

José Luis Lacueva

Andreu Calaf, Dolors Font i Roser López, *El cinema a Terrassa 1897-1997*. Terrassa: Comissió del Centenari del Cinema a Terrassa-Ajuntament de Terrassa, 1997, 256 p.

Una vegada més, una commemoració ha servit d'excusa per dur a terme un recull d'informació i de records personals que, en forma de publicació, s'ha convertit en una eina de consulta indispensable per als qui no hem conegut ni els inicis de la distribució cinematogràfica ni els de la indústria local, i en un exercici de memòria col·lectiva per als seus protagonistes i primers seguidors. Aquest llibre, encarregat per les entitats integrants de la Comissió del Centenari del Cinema a Terrassa, és fruit de la commemoració del primer centenari de l'arribada del cinema a la nostra ciutat i ret homenatge als impulsors locals del setè art.

*El cinema a Terrassa* es divideix en tres parts clarament diferenciades. La primera ha anat a càrrec del periodista i crític cinematogràfic Andreu Calaf i, sota el títol de *Fases d'una farsa estel·lar*, tracta sobre els orígens i l'evolució de l'exhibició cinematogràfica a la nostra ciutat. La primera sessió de cinema va tenir lloc el dia 17 d'abril de 1897 al teatre del Retiro, local on se celebraven tota classe d'espectacles i, a partir d'aquest moment, a nombroses sales, algunes d'elles ja desaparegudes, s'hi ha anat projectant la producció cinematogràfica: el cinema Alegria, el Recreu, el Catalunya, el Rambla, el Doré... Calaf relata les vicissituds de cada una d'elles i recull, també, les estrenes més interessants o significatives, ja sigui per l'èxit obtingut o per alguna anècdota motivada per l'estrena en qüestió, com van ser les protestes provocades per l'estrena de *Gilda*. D'altres temes desenvolupats en aquest estudi són la

introducció de les novetats tècniques i l'evolució de la mentalitat i de les preferències del públic, que ha conduït al fraccionament de les sales.

Dolors Font és l'autora de la segona part del llibre, *Aportació terrassenca al cinema*, en què es fa un repàs de la producció terrassenca dins el cinema amateur i en el món dels documentals, producció iniciada el 1908 i que fins a la Guerra Civil Espanyola és catalogada de brillant. Malgrat que, durant el franquisme, Catalunya va perdre l'hegemonia del cinema no professional, el terrassenc Pere Font va ser un dels pioners en la utilització del color i, de 1946 a 1964, cada any va guanyar premis nacionals i internacionals, llevat del 1953. L'autora també remarca la importància del grup de cineastes amateurs agrupats dins la secció de cinema del "Coro Vell", d'on han sortit realitzadors com Antoni Verdaguer i Orestes Lara. Finalment, fa un esment de tota una sèrie de professionals (actors, músics, etc.) relacionats amb aquesta activitat, i ens presenta una acurada relació alfabètica de tots els cineastes terrassencs guardonats internacionalment. A la tercera part d'aquesta publicació, part elaborada per Roser López, *Personatges: memòries i seqüències*, es fa esment de les biografies i les produccions de cineastes locals, com Antoni Verdaguer i Antoni Padrós, i de les de terrassencs relacionats amb la indústria cinematogràfica: actrius, com ara Rosa Morata; crítics, com Gabriel Querol; exhibidors, com Joan Porta i Jaume Comelles, i inventors, com ara Marian Closa, entre molts d'altres. No podia oblidar en Pickman, "l'arquitecte de somnis" de la nostra ciutat, ni tampoc la importància d'entitats com Amics de les Arts en l'organització de les *17 Hores de Cinema*, per exemple.

Des de l'òptica historiogràfica cal dir que, encara que estiguem davant d'un treball bàsicament de camp, hi trobem a faltar les referències bibliogràfiques i, sobretot, hemerogràfiques on poder localitzar i corroborar la informació que se'ns dona, i encara més tenint en compte que sí que s'ha fet l'esforç de donar la referència correcta de cadascuna de les cent cinquanta fotografies que il·lustren la publicació.

Malgrat l'evident desigualtat de cada una de les parts del text i d'algunes reiteracions, *El cinema a Terrassa* esdevé una amena i detallada crònica periodística sobre l'evolució d'aquest mitjà de distracció, un dels més importants d'aquest segle, i que, sens dubte, podrà ser utilitzada com a font primària per als estudiosos que, en el futur, vulguin realitzar un estudi sobre la història del cinema i de la cultura a la ciutat de Terrassa.

Lourdes Plans i Campderrós